

Eduskunnan sivistysvaliokunnalle

Professori Veli-Matti Värriin lausunto Valtioneuvoston koulutuspoliittisesta selonteosta

Kiitän eduskunnan sivistysvaliokuntaa luottamuksesta, jota se on osoittanut minulle pyytäessään lausuntoani Valtioneuvoston koulutuspoliittisesta selonteosta. Esitän seuraavan kannanottoni selonteon arvositoumuksista.

Suomalaiset kasvatus- ja koulutusyhteisöt perustuvat vahvaan sivistyshistoriaan ja tasa-arvon eetokseen. Sivistyksen arvo ja tasa-arvoinen yhteiskunta ovat edelleen läsnä koulutuspoliittisen selonteon retoriikassa sekä ihanteena että päämääränä, mutta jännitteisinä ja ristiriitaisina. Itseisarvojen ja välinearvojen jännite on selonteon läpäisevä juonne, välinarvojen voitoksi. Koulutuspolitiikan työvoima- ja elinkeinopoliittiset tavoitteet ovat linjanvedoissa kaikkein määräävimpiä. Se ei ole sinänsä ihme, koska näin on myös reaali maailmassa. Kansallisista erityispiirteistämme huolimatta selonteon koulutuspoliittinen linja perustuu OECD-maiden yhteisesti noudattamaan ekonomistiseen ideologiaan, jossa koulutus määrittyy ennen kaikkea talouskasvua tukevaksi välineeksi, jonka tehtävänä on tuottaa inhimillistä pääomaa (*human capital*) työmarkkinoiden tarpeisiin. Tätä ajattelutapaa, joka on myös koulutuspoliittisen selonteon lähtökohtana, ohjaa ja säätelee näkemys kansojen välisestä globaalista kilpailutilanteesta. Tämä näkyy selvästi jo alkusivuilla ajankohtaisessa tilannekuvassa ja lopuksi myös tulevaisuuden visioinnissa. Teknologian kehittymisen ja erityisesti digitalisaation haasteet ja mahdollisuudet saavat enemmän tilaa kuin aikakautemme globaalit viheliäiset ongelmat. Ilmastonmuutos, ekologiseen kriisiin ajautuneen elämänmuotomme traaginen seuraus, saa selonteossa vain jonkinlaisen sivumerkityksen, vaikka ekologisen kriisin tiedostamisen tulisi olla sekä koulutuspoliittisen selonteon että reaali maailmassa toimivien kasvatus- ja koulutusyhteisöjen lähtökohtana.

Kasvatus- ja koulutusyhteisöt ovat aina sidoksissa oman yhteiskuntansa ja aikakautensa ihanteisiin, ideologisiin sitoumuksiin ja taloudellis-poliittisiin päämääriin. Siten ne (sosialisaationa) vallitsevia kasvatus- ja koulutuspoliittisia ideaaleja ja tavoitteita toteuttaessaan ovat osa myös ekologiseen kriisiin ajautuneen elämänmuodon ongelmaa. Juuri tästä syystä koulutuspoliittisessa ajattelussa on välttämätöntä kyetä ottamaan etäisyyttä kilpailuideologisiin ja yksinomaan tuotannon tarpeista

nouseviin tavoitteisiin. Mitä riskejä yksinomaan ekonomistisesti orientoituneesta koulutuspolitiikasta seuraa? On oikeutettua ja ymmärrettävää, että mitä lähempänä aikuiselämää ja ammatillisia uravalintoja koulutusinstituutio toimii, sitä selkeämmin sen tehtävänmäärittelyssä ja oppisisällöissä korostuvat työ- ja elinkeinoelämän tarpeet. Mutta aikamme uusliberalistisessa ”moraalimaisemassa” koulutuspolitiikan pelkistäminen työelämä- ja elinkeinopolitiikan osaksi voi ulottua myös niille kasvun ja kasvatuksen alueille, joilla kasvu itsessään, ilman aikakauden ja yhteiskunnan hyötytavoitteita, on arvokasta sinänsä.

Selonteon varhaiskasvatusta koskevassa osuudessa ilmaistaan oikeutettu huoli siitä, että perheiden sosio-ekonominen asema vaikuttaa lasten oppimistuloksiin aiheuttaen jo pienestä pitäen epätasa-arvoa, joka ulottuu myöhempänä epätasa-arvona niin koulutuspolulle kuin työmarkkinoillekin. Selonteko asettaa tavoitteeksi, että varhaiskasvatuksen ja esi- ja perusopetuksen lainsäädäntö uudistetaan kokonaisuutena. ”Uudistuksen tavoitteena on vahvistaa lasten kokonaisvaltaisen oppimispolun syntymistä ja helpottaa joustavia siirtymiä varhaiskasvatuksesta esi- ja perusopetukseen rakentamalla lainsäädännöllisesti, rahoituksellisesti, käsitteellisesti ja toimintakäytänteiden kannalta yhtenäinen hallinnollinen kokonaisuus.” Tähän tavoitteeseen on lähes mahdotonta suhtautua kielteisesti, mutta tietoisuuteni siitä, että tuottavuutta korostava ”hyötymoraali” läpäisee koulutuksen kaikki kentät, pakottaa minut esittämään joitakin kriittisiä huomioita lapsen kasvun ehdoista. Kun selonteossa varhaiskasvatuksesta puhutaan ensisijaisesti (koulu)oppimisen ja kognitiivisten kykyjen näkökulmasta, on riskinä, että ajattelutavassa korostuvat kehityksen kiirehtiminen ja suorituskeskeisyys lapsen kehitystason ja kasvun erityiset tarpeet sivuuttaen. Varhaiskasvatus ei ole pelkästään kognitiivisen kehittymisen edistämistä, vaan lapsen ”kokonaisvaltaisen” kasvun tukemista leikinomaisessa ja kasvurauhan turvaavassa ympäristössä. Empatiakyvyn, sosiaalisten taitojen ja moraalisen kuvittelukyvyn kehittyminen ovat varhaiskasvatuksen keskeisiä tavoitteita, jotka edellyttävät, että päiväkodit ovat riittävästi resursoituja, lapsiryhmät riittävän pieniä, ja samat, turvalliset aikuiset ovat läsnä lapsen elämässä. Vanhemmuuden tukemiseen ja perhekasvatukseen selonteossa ei viitata, vaikka vanhemmilla on ensisijainen kasvatusvastuu. Kun lapsen hyvä kasvu on itseisarvoinen tavoite, perhekasvatus ja julkinen päivähoito eivät ole eivätkä saa olla toisiaan poissulkevia vaihtoehtoja. Samalla kun on tärkeää korostaa laadukkaan varhaiskasvatuksen saavutettavuutta maanlaajuisesti, on syytä pohtia varhaiskasvatusta kattavasti tiedostaen, että varhaiskasvatus on kokonaisuus, jossa ensisijainen vastuu on vanhemmilla. Siksi primaaria perhekasvatusta ja julkista päivähoitoa ei pidä nähdä vastakkaisina, vaan perheiden elämäntilanteiden mukaisina, toisiaan täydentävinä vaihtoehtoina.

Selonteossa olisi tarpeen tuoda esiin, että vanhempia tuetaan hyvän varhaislapsuuden turvaajana perheiden tarvitsemia palveluja järjestämällä ja esimerkiksi perheen ja työelämän tarpeita yhteensovittamalla, mikä vaatii erityyppisiä työaikoja ja korkeatasoisia palveluja lapsista huolehtimiseksi vanhempien ollessa työssä.

Kasvun eri vaiheilla on oma rytminsä ja erityiset kehitystehtävänsä varhaiskasvatuksesta aikuisuuteen saakka. Siten esimerkiksi ammatillinen koulutus tai korkea-asteen koulutus eivät ole yksinomaan työvoimapolitiittista koulutusta, vaan esimerkiksi yliopisto on myös kasvu- ja kasvatusyhteisö. Kasvatuksen erityisyys kasvavan ihmisen eri ikävaiheiden kehitystehtävien tukemisessa on unohtunut tai jäänyt sivurooliin selonteossa. Se ei ole ihme, koska näin on käynyt tosielämässäkin. Nyt selonteossa korostuu eräänlainen institutionaalinen syy-seuraus-ajattelu siten, että päiväkotitoiminta ja esikoulu palvelevat koulunkäyntiä ja lukio yliopisto-opiskelua.

Nuoruuden kehitystehtävien unohtaminen on erityisen selvää lukioden alistamisessa koulutuskilpailulle. Lukiossa opiskeleviin nuoriin suhtaudutaan ikään kuin koulutuspalveluita käyttävinä ja rationaalisia tulevaisuusvalintoja tekevinä asiakkaina. Siteeraan lukio-opetuksen osalta psykologian professori (emer.) Lea Pulkkinen lausuntoa koulutuspoliittisen selonteon luonnoksesta: *”Jatko-opintoihin siirtymisen kysymys erityisesti lukion osalta vaatisi huomiota ja tutkimusta opiskelijoita kuulemalla. Lukioikä on oman identiteetin rakentamisen aikaa ja olisi tarpeen, että opiskelijoilla olisi mahdollisuus kehittää itseään monipuolisesti ja saada mahdollisimman laaja sivistysperusta. Lukion valjastamisessa yliopiston esikouluksi ei oteta huomioon nuorten kehitystarpeita itsensä etsimiseen, vaan tähtäys on jatko-opinnoissa, jota varten olennaiset valinnat on tehtävä liian varhain ilman riittävää itsetuntemusta ja kypsyyttä. Lukiolaisten uupumiseen ja sen vähentämiseen olisi kiinnitettävä huomiota tarvittavia toimenpiteitä esittämällä. Lukion itsenäisyys suhteessa jatko-opintoihin pitäisi turvata alistamatta sitä yliopistojen valintamenettelyjen palvelukseen. Missä ovat kansainväliset vertailut siirtymien toteuttamisessa? Ylioppilaskirjoitusten pisteitys, joka on tulossa voimaan lähivuosina jatko-opintovalintoja varten, ei perustunut tutkimuksiin. Se voi tuottaa ongelmia, jotka heijastuvat lukion sisältöihin ja lisäävät opiskelijoiden uupumusta entisestään.”*

Yliopistojen pääsykoeuudistus, jossa korostuvat lukion päästötodistus ja erityisesti pitkän matematiikan arvosana, on siirtänyt koulutuskilpailun painopistettä peruskoulun yläluokille.

Pääsykokeisiin valmentavat yritykset ovat löytäneet peruskoulusta uudet markkinat nuorten tähdätessä lukioihin, jotka varmimmin näyttävät johtavan yliopisto-opintoihin. Näin koulutus- ja korkeakoulupoliittisilla päätöksillä lyhennetään kasvurauhaa ja välineellistetään nuoruus yhä varhemmin tuottavuuden ja kilpailun maailmaan.

Teknologian kehittyminen ja digitalisaatio ovat selonteossa ilmiöitä, joita ei perustella tutkimustietoon viittaamalla. Lukion digitalisointi toteutettiin nopeasti hallinnollisilla päätöksillä ilman tutkimusperustaa ja ilman kasvattajien ja kasvatettavien näkökulmien kuulemista. Nyt olisi ehdottaman tärkeää tutkimuksen keinoin seurata digitalisoinnin hyötyjä ja haittoja erityyppisissä oppimistehtävissä ja eri-ikäisillä ja erilaisilla oppijoilla.

Lopuksi lausun sekä tutkimukseen että kokemukseeni perustuvan näkemykseni korkea-asteen koulutuksesta. Koulutuspoliittisessa selonteossa ei kiinnitetä huomiota siihen, että yliopistolain muuttaminen vuonna 2010 on saanut paljon kritiikkiä osakseen yliopistoissa toimivien keskuudessa. Se poisti yliopistoista demokraattisen toimintatavan, jota oli kehitetty 1970-luvulta lähtien. Tilalle tuli johtajavaltaisuus ja hallintokeskeisyys, jollaista ei ole yliopistolaitoksessa ennen nähty. Yliopistoista on alettu muokata yrityksen kaltaisia organisaatioita, joita myös johdetaan kuin yrityksiä. Yliopiston kulttuurin muuttaminen on osa niin sanotun uuden julkisjohtamisen (*New Public Management*) voittokulkua, joka on tuonut laatuvalankumoukseksi kutsutun toiminnan korkeakoulutuksen kentälle. Tälle ajattelulle tutkimus ja koulutus ovat markkinatavaraa, joka ei olennaisesti eroa muista markkinoilla kaupan olevista palveluista. Ajatus yliopistojen historiallisesta erityislaadusta on kyseenalaistettu. Sen sijaan on siirrytty markkinaliberalistiseen näkemykseen korkeakoulutuksen tavaraluonteesta ja yliopistoista eräänlaisina palvelu- tai yrityskorkeakouluina.

Lopuksi lainaan kirjaani *Kasvatus ekokriisin aikakaudella* (2018):

”Yliopistollinen viisaus sen sijaan edellyttää pitkäjänteistä perustutkimusta, vuosien opiskelua ja yliopiston ymmärtämistä myös nuorten opiskelijoiden sivistys- ja kasvatusyhteisönä. Viisaus vaatii aikaa, rauhaa ja myös ajoittaista etäisyyttä ”päivän trendeistä”. Näillä näkymin yliopisto kuitenkin etäännyttävä sekä paikallisesta että globaalista sivistystehtävästään. Tuotannon logiikkaan sitoutunut yliopistolaitos samaistuu yhä elimellisemmin maailman (yliopisto)eliittiin ja ylikansallisten

etujärjestöjen intresseihin sekä näiden taustalla olevien suuryhtiöiden ja sijoittajien etuihin. On selvää, että esimerkiksi lääketieteelliset läpimurrot ovat yleisinhimillisesti arvokkaita ja teknologiset innovaatiot voivat olla myös yhteiseksi hyväksi. Mutta pelkästään talous- ja kilpailuajattelun piirissä tieteellisen tiedon eetos pelkistyy teknologiseksi ajatteluksi. Siten tiedosta tulee pelkkä vaihdon väline rahan ja menestyksen hankkimiseksi. Pitkällä aikavälillä tieteellisen yhteisön markkinaistuminen on uhka myös demokratialle, kun korkeimman opin tyyssijassa ei ole resursseja yhteiskuntaa kriittisesti uudistavalle tutkimukselle ja keskustelulle.”

Tampereella 12. 5. 2021

Veli-Matti Värri

FT, kasvatustieteen professori (erityisesti kasvatustieteiden filosofia ja opettajankoulutus)

Tampereen yliopisto